

JUHÁSZ ANTAL

Tanyai emberek, életutak a „szögedi nemzet”-ből

„Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek? Feneketlennek még akkor is és talán épp akkor, ha kizárólag és egyedül az ember az, akinek múltjáról kérdés és szó esik”.

(Thomas Mann: *József és testvérei*)

Amikor az 1960–70-es években idős falusi, tanyai parasztemberek megnyíltak előttem, és hallgattam életük sorát, apró s nagyobb történéseit, gyakran eszembe jutottak Thomas Mann idézett sorai. Mennyi mindent őriz az emberi emlékezet! Mit képes fölidézni a megkérdezett a bizalmába fogadott idegennek emlékezte „mély kútjából”? Mi az, ami az emlékek füzéréből vagy töredékeiből az egyénre és csak órá jellemző, és mi az, ami általános érvényű, tipikusnak mondható? Időben meddig nyúlik vissza az egyes ember emlékezte? Mindezek a kutatás, a néprajztudomány számára alapvető elvi kérdések, de fontosak akkor is, ha pusztán egy emberről, a megnyilatkozó életének megismeréséről van szó. Mert a gyűjtő, a kutató célja nem lehet más – számolva egyénisége, befogadó, alkalmazkodó készsége korlátaival is –, mint a múlt, adott esetben egy paraszti életút minél alaposabb megismerése.

A „szögedi nemzet” kifejezést a helyi tradíció szerint használom, amit Bálint Sándor a szegedi nagytáj néprajzi monográfiájának előszavában így idéz: „Sajátos helyi szóhasználatban a szögedi nemzet jelenti egyfelől a törzsökös szegedi népet (*a szögedi nemzet szeret dógózni*), másrészt pedig a hozzá való tartozást (*én szögedi nemzet vagyok*).” S hozzáfűzi: „Ez utóbbi némi önérzettel mondódik.”

Interjúalanyaim egyike sem használta (már) a fenti kifejezést, de életútjukból megérezhető szegedi mivoltuk, néhány olyan sajátosság, amely a „szögedi nemzet” jellemzője. Az évfordulóra olyan tanyai emberek vallomásait szedem csokorba, akiknek az emléksanyaga a Bálint Sándortól megörökített „szögedi nemzet” arculatát, egy-két emberi vonását, mentalitását példázhatja.

1.

Katona József *Öregcsorván* lakott, a Szeged határából 1949-ben kihalított Ruzsa község 187. számú tanyájában. A hosszú, ereszetes gazdaház két ablakszeme a szegedi útra nézett. Körülötte léckerítéssel szegett tágas semlyék, külön elkerített takarmányos, a tanya mögött gyümölcsfákkal pötyyezett gyalogszőlő virult.

Nagyapja, Katona Pál Rózsa Sándor komája volt, beszéltek, ő juttatta pandúrkékre az üldözött betyárt. Apja, Katona Mihály 18 láncc (1 láncc = 1200 négyszögöl) földet jussolt, azt 74 lánccra gyarapította, így nyolc felnőtt gyermekére 9-9 láncc földet örökíthetett. Katona József 1878. március 3-án született. Szabadkára vitték kereszteltetni, mert tanyájukhoz az közelebb volt, mint az anyaváros, ahonnan elődei nemzedékekkel előbb a hátrába települtek. *„Szabadkára kocsin három óra alatt beértünk, a városra mög hét óra hosszat tartott az út nehéz tehérrel – emlékezik. – Gyerökoromban nagy baromjárások voltak erre, az Öregsortulsó felin volt a Rúzsajárás, nem messze, a két erdő között a Kisjárás, az ménősjárás volt, aztán a Vágójárás (...) A Fődiekből voltak többen gulyások mög öreg Sója József számadó. Daru Pista számadót a Rádayék befogták, mert orgazda volt.”*

„Gergő elmúlt, a meddő birkákat mán verték ki a pusztára. Szent József után a fias birkákat eresztötték ki, április közepin mög a gulyát... Kivertük a marhákat tavasszal, nem volt rá gondunk andrási vásárig. Csak a tejelő teheneket nem vertük ki (...) Volt, hogy a pásztorok a falkánál ötték a sonkát mög a tojást.”

Apja sok jószágot tartott: 20 szarvasmarha, ezek közül 8 ökör, 2 ló a csikókkal, 80-100 birka, 1-2 anyadisznó a szaporulatával, 80-100 pulyka, 50-60 lúd és százon fölül baromfi volt évről évre az állatállomány. *„A hároméves csikóért jó árat fizettek a huszárok. Két láncc földet tudott vonni egy csikó árán az apám.”* A hízott libát, pulykát karácsonyra, ha fagyos idő járt, *„mán Lucára Szabadkára kocsztuk be.”*

„Mikó pásztorgyerök vótam, kimöntem a juhászokhoz a járásra. Mondja az egyik juhász, vágjak neki fát az erdőben, adott baltát is hozzá. Vittem nekik. Aztán mögkínált bográcsban főtt krumplistarhonyával.”

Szívesen hallgatta a juhászok elbeszéléseit. *„Beszélték, hogy a rétsarokban vót egy nagy vízállás. Mikó ott fürdették a birkákat, mindig vót egy híja a falkának. No, nem fog ki rajtunk! Levágtak egy birkát, mögnyúzták, oltatlan meszet töttek a birka bőrébe, özszevarrták, aztán bedobták a vízbe. Látják aztán, hogy az az állat csapkodja a vizet... Tátosnak hitták azt, aki elragadta a birkákat.”*

„Mikó a birkajárást osztották, vót ott egy olyan juhászos embör, Rác Miskának hitták. Az kifogott tíz holdat. Aztán ásóval vágta ki a gyöpet, ilyen sukos (két ökölbe szorított tenyerével mutatja a hosszát) hantokat, azokból rakta föl a falat. Alacsonyabb vót, mint nálam az istálló. A ház vót benne mög a konyha.”

1900-ban, amikor az átokházi baromjárást parcellázták, apja húsz hold földet bérelt a Várostól. Örökföldes gazdák a közlegelőkből gyakran vettek bérbe kisebb-nagyobb földet, ami kiegészítette gazdaságukat: legelőnek, kaszálónak használták, művelésre alkalmas ré-

szét föltörték, és a friss *gyöptörés* jól termett. Minden gabonafélét, kapásnövényt termeltek, amire a családi gazdaságnak és háztartásnak szüksége volt. Rendszeresen vetettek kölest és legénykorában lent is termeltek.

„Mikor beért (a len), föltéptük, kis kévékbe kötöttük, kivertük a magját. Azt eladtuk, abból olajat sutultak. A kévéket vízbe raktuk, ázott egy-két hétig. Hazahoztuk. Anyánk befűtötte a kemencét, abban mögszárították. Az asszonyok aztán törték, gerebőnön fűsülték.” A gereben szegrózsás rostfésű, amivel a durva és a finomabb lenszálakat különválasztották. Az átfésülés után maradt a csöppű. Zsidó kereskedő járta a tanyákat, és a csöppűért cserébe cserépedényeket adott. A csöppű javából zsáknakvalót *kallantnyúztak*, amit dorozsmai takácsokhoz vittek megszöni. Katona József úgy emlékezett, az 1890-es években élt a paraszti önellátásnak ez a formája az *öregcsorvai* tanyákon, utána hagyták el.

Sorjáznak a tanyai életmód mozaikjai.

„A legény kint hált az istállóban, a ketröcben (szénásketreben). Mikor az öregök lefeküdtek, elmöntünk a szomszédba kártyázni. – Mi volt a szórakozásuk? – Hát ez mög a csutri. Mögegyeztünk egy gazdasszonnyal, ahol a tanyában volt hely táncolni. Összeadtuk a pénzt borra mög hangászra. Dudás vagy tamburás volt a muzsikus. Legényök, nagylányok jártak csutriba, de csak télön, máskor nem volt arra üdő. Apánk röggel kigyűtt az istállóba négy óra tájban. Gyerünk a jószágnak önni adni, ajjazni. Ha álmos voltál is, kelni köllött”.

„Nyáron bógatyában jártunk. Az én anyám mögvött egy vég vásznat, – harminckét rőf volt a hossza –, azt mögvarrták ingnek, gatyának. Három szeles gatyát hordtunk. Nem jártak nadrágban, csak ünnepnapon (...). Az asszonyok hétköznap, a ház körül festőruhát hordtak. A városon vötték a nagyfestőktől. Volt virágos, pöttyös, ki s mik milyet szeretött. Ünneplőre selyöm szatyorkát, azt mondta anyám: Add ide a szatyromat! (A nők felsőtesti ruhadarabjának ez volt a táji megnevezése). Az én néném mikor férjhön mönt, csurakot vöttek neki, az téli öltözet volt, bélésös kabát.”

Amikor Szeged-Alsóközponton 1902-ben a templomot építették, a tanyai esküdtek járták a határt, hogy a fogatos gazdák közreműködését kérik. Katona József a Várostól 36 kilométerre fekvő csorvai tanyáról bekocsizott, és egy kocsirakomány téglát fuvarozott a tanyaközpontra.

1908. február 16-án Alsóközponton kötött házasságot Berta Juliannával. Két fiuk és három lányuk született. 1935-ben vette meg az öregcsorvai tanyát 13 láncc földdel, és a régi tanyát fiára hagyta. Amikor megismertem, özvegyemberként unokája, Bata Istvánné Katona Irén családjával élt egy kenyéren. – Mivel töltötte az időt, amikor nem volt munkája? – A kis öregember arcán százcánc mosoly fut át: „Vadászni nagyon szerettem. Volt vadászpuskám, meg aztán tőrrel (maga készítette csapdával). Egyszer szép nagy nyulat vittem Szabadkára az angol asszonynak. Tudja, akinek a hizott libát mög pulykát vittük. Egy forintot adott érte. Jó pénz volt az akkor, két napszám!”

Többen mondták, hogy Rózsa Sándor elfogatásának hiteles történetét legjobban Katona, ragadványnevéen *Kisgazda* József ismeri:

„Amikor a Sándor fejire kitézték a tízezör forintot, nagy híre lött ennek. Tanálgatták, ki fogja mög leghamarabb, egyik azt mondta, a komája, a másik a zsandárokat vélte. Egyszer Rózsa Sándorék elmöntek Szabadkára vásárba. Mögtetszött neki egy szép ló, alkudott rá, de nem volt nála pénz. Odadták volna, mikor megtudták, kivel van dolguk,

de a Sándor nem fogadta el hitelbe. A Vojnicsoké volt a ló, négyszáz forintba egyeztek mög. Egy üdő mulva a komáját küldte, hogy hozza el a lovat Szabadkárul. Az mög az úton négy szép ökröt látott, mögvötte azokat a négyszáz forinton.

Rúzsza Sándor nagyon mögbosszult. Üdő mulva kiállított hozzájuk Csorvára. A komaasszony mönt elébe a pitarajtóba. De nem ám, hogy komaasszony, hanem azt mondja: Rúzsza, hun van a Pál? – Kinn van valahun az akolban.

Mikor Rúzsza Sándor utánamönt, a koma leütötte egy kocsilóccsel a lóru. A Sándor nem annyira iparkodott fölkelni, hanem a karabélyért kapkolódott a szúr ujjába. Átlótte Katona Pál karját. De a nagylány odaért, leütötte Rúzsza Sándort baltával. Szaladtak a szomszédba segítségért, aztán a két szomszédal mögkötözték. Lóháton möntek jelen-teni, hogy elfogták. Ó mög ahogy ott mögkötözve feküdt, azzal fenyegetőzött: Ha még egyszer mögszabadulok, Csorva elmöhet az égbe lakni! – De nem töltötte bosszúját. Utó-végre Ráday fogta be a szegedi várba.”

Az elfogatás nagyapja öregsori tanyáján történt, ahol utóbb Paplógók – Kisgazda József úgy említi: Lógók – laktak.

2.

„Engöm a víz hozott” – kezdte földézni élete sorát Gajgonyán, Szirtos dülői tanyáján Ujvári Lajos. 1879. február 25-én született, két héttel a Szeged városát elpusztító nagy árvíz előtt. Mit őrzött meg a nagyvízről a család emlékezete? – „Ahogy a víz gyűtt, hajnali két órakor mögkondították a templom harangját. Avval pakolt Jóska bácsi a kocsira a családdal. De mán nem birt Dorozsma fele mönni, hanem Újszeged felé, át a hídon, aztán Mindszentnek. Ott a kompon gyűttek át, úgy a tanyára. Úgy gondolom, a Hangos is kigyűtt velük, a kutyájuk.” Ujvári József, emlékezőm nagybátyja kocsin menekítette a tanyára özvegy édesanyját és a városi házban élő családtagokat. Gergő napjától júliusig a tanyán maradtak, amíg a Tisza vissza nem húzódott az árral elöntött városból, s azután fogtak a városi ház újjraépítéséhez.

„Hatéves voltam, mikor hazavitték a városra. Öregapáméknak Vásárhelyi sugárút 55. szám alatt volt házuk. Onnan jártam iskolába. Emlékszöm, a Tiszára jártak vízért, két nagy hordó vizet hoztak egyszerre a kocsival.”

Mivel nagyapját nem ismerte – 1871-ben halt meg –, így az apjától és nagybátyjaitól hallottakból idézi föl a városi házzal bíró tanyai gazdacsalád életmódját. Kiöregedvén a munkából, nagyapja feleségével városi házukba költözött, és a gazdálkodást átadta akkor már nős fiainak. Vagyonát azonban nem osztotta meg. A tanyán négy nős fia élt, családostul és a gazdálkodást Mátyás fia, nem a legidősebb, hanem a másodszülött fiú irányította. A nagyapa ritkán járt ki a tanyára. Onnan viszont minden szerdán és szombaton, piacos napokon hajnalban indult kocsni a városra, és az a házasember hajtott, akinek a felesége éppen „otthon” volt. Az asszonyok ugyanis szülni és gyermekágyat feküdni hazamentek. Négy családból mindig volt egy, olykor két menyecske a városban. Szerdán-szombaton az eladó portékával előbb a piactérre hajtottak, utána a fölsővárosi házhoz. A szerdán hazalátogató csütörtök hajnalban, a szombati kocsis pedig, miután a vasárnapot otthon töltötte, hétfőn hajnalban hajtott vissza a tanyára. Nagyanyja – Zákány Rúzsának említették – állandóan a városi házban tartózkodott, idős korában sosem ment ki a tanyára.

Nagyapja vagonos gazda volt, mesélték: „A Sándor bácsiék (Rózsa Sándor és társai)

is jártak erre. Akkor gyűttek ide, mikor tudták, hogy öregapám kinn van. Azt mondta a Veszelka, az volt a legszavasabb: *Bátyámuram, egy vágó köllene. Öregapám szólt a cselédöknek: Adjatok mán egy bürgét.*

„Öregapámnak volt négy ménösös lova, két ígás mög egy nyergös. A ménösös lovak kinn legeltek a pusztán, csak nyomtatásra hozták be őket, akkor itt voltak az akolban. A tanya mellett két hold volt bekerítve, ott a gyöpön nyomtattak a lovakkal.”

A nagyapa halála után került sor az osztályra. Szirtos dűlőben 80 lánca, a Városhoz közeli *Feketén* 20 lánca földje volt, ezt öt fia és a lánya között osztották el, figyelembe véve a földek minőségét és a házingatlant. A legfiatalabb fiú, Ujvári Illés, aki a tanyában maradt és Ujvári József, akinek a városi ház jutott, 12-12 lánccot kapott, a többiek arányosan több földet örökölték. A búzatermő feketeföldből minden testvér részelt.

Ujvári Illés, emlékezőm apja (1836–1904) gazdalegényként szegényebb lányt vett feleségül (Darázs Julianna, †1903). Házasságukból tizenkét gyermek született, és heten éltek meg a házasságot. Az apa állandóan a tanyán élt, anyja fiatalon gyakran tartózkodott a városban, hiszen minden gyermekét otthon szülte.

Ujvári Illés nagyon lószertő volt, legénykorában nyergelte is a lovat, majd gazdaként csikóneveléséről emlegették. Rendesen tartott 12-13 szarvasmarhát, 20-25 birkát, 1-2 anyakocát a szaporulatával, százsámra tyúkot és pulykát. A jószágtartás jövedelméből gyarapította birtokát, és elhunytá után, 1904-ben hét gyermeke 53 lánca földön osztozott. Ujvári Lajos ugyanabban az évben házasodott. Mivel apja is, anyja is nem sokkal előtte halt meg, nem tartottak lakodalmat.

Apjánál kisebb földön kezdte a gazdálkodást, úgy mondta: *„Akkor löttünk a magunk szögénye.”* A szomszédos Pallavicini-uradalomtól hullámtéri, vagyis Tisza ártéri földet bérelt, majd vásárolt, szőlőt telepített. Elődei nem szerettek a szőlőtermesztéssel bajlódni, mert nagyon munkásnak, vagyis munkaigényesnek tartották. Emlékezett, hogyan szorgalmazta a hatóság a szőlő permetezését. *„Úgy kezdődött, hogy hirdették Központon (Szeged-Felsőközponton), majd lovasrendőr gyűjt: Mondd mög apádnak, gyűvő hétön mögpermetözze a szőlőt, mert gyűvünk ellenőrizni! Apánk kiadta a parancsot, vögyetök kékküvet! Leázatták vödörben vagy rossz fazékban, utána ciroksöprűvel mögszentölték a szőlőt a gyalogút mentin...”*

Ujvári Lajosnak már nem volt városi háza, de amikor Szegedre mentek, sosem azt mondták, hogy a *„városba mögyünk, hanem úgy: hazamögyünk.”* Egyik bátyja 1900 körül Tázlár pusztán vásárolt 160 holdat (!) Olesón adták a homokos *barom-* és *birkajárás*okat, hosszú lejáratú bankkölcsönrel csábították az elaprózódott földeken szorongó gazdafiakat és a szűkölködő szegényparasztokat. Bátyjának sikerült a vállalkozás. 25 hold homokbuckán ugyan csak galagonyabokor termett, de elegendő a buckákat, szőlőt telepített. 1973-ban úgy mondta: *„Ott most hatalmas szőlő teröm!”*

Szeged-Fölsőtanyán Ujvári Lajos számos nagygazdát ismert. Egyikükről rigmusba szedett történet született:

*„Mén a vándor az ország útján, bizonyosan Szegedre tart,
Tekinget jobbra-balra, mert bizonyosan éhös szögény.
Ahogy tekint, két kéményű tanya, az udvaron három nagy kutya,
Csöngős falka, hat baglya, két kéményű nagy tanya.
Kie ez?
Vetró Pálé.”*

Amikor a *jakushegyi* tanyán Fodor Jánost fölkerestem, a 79 éves parasztember vejevel éppen nemrég kivágott öreg gyümölcsfákat fűrészelt. A tisztaszobában ültünk le.

„*Úgy vagyok én már mint a maj-sai szamár a ködben*” – adja föl a szót, amivel – mint megtudom – korára és szürkehályog-operációjára utal.

Korán árvaságra jutott. Hétéves volt, amikor anyja, kilencéves, amikor apja meghalt. Négyen maradtak árván. Apjának mindössze két és fél lánc örököldje volt, amit az árvaszék elárverezett, és a pénzt az árvák tartására fordította. Anyai nagybátyja lett a gyámja.

Nem sokkal apja halála után gulyásbojtárnak szegődtek az alsótanyai *Laposjárásra* Ördög György számadó keze alá. *Gyertyaszentelő* napján volt a gulyásfogadás, amikor a pusztai kapitány és a gazdaközösség a számadókat fölfogadta, ők pedig a bojtárokat szegődítették. Az *ökör*csordába ezer-ezerkétszáz ökröt vertek ki, és melléjük még két-háromszáz lovat, csikót hajtottak ki a pusztára. Öten ügyeltek a *falkára*: a számadó, a számadóbojtár, a második, a harmadik, a negyedik bojtár és a kisbojtár.

„*Először bornyúhajtó voltam. A fiatal bornyúkat gondoztam, küldöztek: ereggy ide, ereggy oda... Hét évig voltam a Laposjáráson, utána az átokházi járásra kerültem, Földi István számadóhoz. Utóbb már számadóbujtár löttem. Mikor beszéltem, húsz forint volt a béröm, aztán fölhaladt százötven forintra (...). Április elején hajtották ki az ökröket a pusztára és legeltettük Andrásig. Hordásra (a keresztbe rakott gabonakévék szérűre történő behordására) a gazdák hazavitték az igásökröket, mikor elvégezték a hordást, mögint kihajtották a legelőre. Gyerőkkoromban a bilisicsi pusztában kinn teleltek a lovak, azokat úgy hitták, hogy szilajménös.*”

Átokházán bojtárkodott 1909 őszéig, amikor berukkolt katonának. Négy esztendeig viselte a mundért, utána újabb négy évet töltött „az ország használatában”. 1918-ban szerelt le, de nem ment vissza pásztornak az egyre fogyatkozó pusztára, hanem megnősült és gazdálkodáshoz fogott.

1922-ben *Vágójáráson* Bóka Mihály csorvai kisparasztal összefogva tíz hold földet vett haszonbérbe 25 esztendőre. A Város tíz holdanként adta bérbe közlegelőit és hozzájárult, hogy a kevés pénzü parasztemberek ketten-hárman társuljanak egy-egy tized bérbevételére. A földárverésen le kellett tenni a kauciót (félévi haszonbért), háromévi haszonbért és fél éven belül tartoztak kifizetni még két év árendáját. Fodor János és Bóka tíz holdas bérletének egy évi haszonbére 12,6 mázsa búza, illetve annak a pénzbeli értéke volt. Ez bizony kezdetnek nagy terhet rótt rájuk.

Négy ökörrel vagy négy lóval szántották az ősgyepet. Akinek nem volt igás jószágja, annak öregesorvai, zákányi gazdák szántottak, és a kisbérlők gyalogmunkával dolgozták le az igásmunkát. Fodor az első évben búzát és rozst vetett ötholdas bérföldjébe. A gyöptörés holdanként hét-nyolc mázsa termést hozott. A haszonbért évente két ízben: május és november első felében kellett leróniuk a Városnak. Fodor János megkapaszkodott a társasbérleten és négy év múlva újabb földbérletre vállalkozott.

„A másik bérletöt huszonhatban (1926) fogtam ki a Kisvasút dűlőben Vecsörnyés Mátyással és Vecsörnyés Etellel. Az övök négy-négy hold, neköm két hold jutott. Az egésznek hétszázhusz pengő volt az évi árendája. Ez rozsnak mög szőlőnek való homok volt, a másik kötöttebb, sömlyékös föld. Az én földembe esött egy bucka, akkora, hogy kocsival-lóval beletértem volna. Nekifogtam elhordani, aratás után kezdtem, karacsonyra végeztem el. Kocsival hordtam a laposba. Volt olyan, aki talicskával kubikolta, mög volt az a högyhúzó, parthúzónak mondták inkább. Annak a tábláját belenyomták a fölszántott földbe, azután ökrökkel húzatták el a laposba. Harmincötben ezör négy-szögöl szőlőt telepítöttem oda. Így bajlódott az embör gyeröke, míg birta.”

Az 1922-ben Vágójáráson árvezett bérföldek haszonbérét a Város a Fogadalmi templom építésére fordította, innen származik e terület Fogadalmi dűlő megnevezése. Emlegették Templomföldnek is ezeket a járásföldeket. Hasonló célú volt 1925–26-ban a Vasútépítési bérföldek parcellázása: azok bérösszege a keskeny nyomtávú alsótanyai kisvasút megépítésében hasznosult. Fodor Jánosék, Vecsörnyésék és több száz szegedi kisbérlő verejtékes munkával megkeresett koronái, pengői ilyen módon épültek be a Fogadalmi templomba és az Ásotthalmomra, Pusztamérgesre vezető gazdasági vasút létesítményeibe. Sajnos a kisvasutat 1976-ban fölszámolták, sínjeit fölszedték, pedig az ásotthalmi emlékerdőhöz, Pusztamérgesre és a két útvonalra eső községekbe utasok, kirándulók százaikat vihetné ma is.

Rúzsa község határában, a Ruki erdő mellett tölgyfacsoport magaslik ki az egyre gyérülő tanyák közül. A környék lakói a szálas tölgyfákat Hótt-fák, Hóttas-fák (Holtak fái) megnevezéssel illetik. Fodor János mint gulyásbujtár, Ördög Gyura számadójától hallotta az eseményt, aminek az emlékére a tölgyfákat ültették.

„Honvédtisztöket ütöttek ott agyon negyvennyoleban. Üldözték őket, azok mög Szabadkára akartak mönni, de rájuk estelődött. Hárman voltak: két tiszt mög a kocsisuk. Bemöntek a mérgesi gulyáshon, Váli Imrérhön, mögkérték a feleségit, adna-e éjszakára szállást hármuknak. Azt mondja a számadó felesége: Ha a bujtár beleegyezik... Mert a számadóbujtár éppen a gulyástanyán volt dolgozni, hogy segítsön az asszonynak. A bujtár azt mondta, hogy tőle maradhatnak.

Így a katonatisztök bemöntek a tanyába, jól érözték magukat. Voltak a Válinak apró családjai, a tisztök barátököztak velük, játsöztak, aztán egy-egy aranyat adtak a családöknak Mikor a bujtár elvégezte a dolgát, bemögy, hát a gyerökök dicseködnek neki, hogy mit kaptak a tisztökötül. A bujtár kézbe vötte, nézi. Fényös, hát ez arany, igazi aranypénz!

Mögvacsoráztak. Kérdözi az egyik tiszt a bujtártul, elvinné-e öket még az éjszaka Szabadkára.

Löhet, ha a számadóm mögengedi.

Mikor köllene indulni?

Két-három óra tájt szoktunk indulni.

Vacsora után a bujtár kimönt a számadóhoz. Elmesélte, hogy mit látott, az aranyakat, és mire kérték a honvédtisztök.

Váli átüzent a másik számadóhoz, valami Meszesnek hitták. Elkezdte mondani, kik vannak a lakásán. Ha elviszi a bujtár őket, mennyit ígértek neki, hát még mennyi pénz lehet náluk a ládában.

Mög fogjuk támadni őket – mondta Váli Imre. – Két órakor induljál el velük – így a bujtárnak. – Mikor a járason az egyik ló elesik, akkor ugorjál le a kocsirul, szaladj, amőre látsz, mert tisis mög fogsz dögleni. Vagy ha az első revolverlövést hallod, akkor is szaladj, amőre tudsz!

A bujtár visszamönt a gulyástanyára. Készülődött. Két órakor szólt a tisztöknek. Azok elköszöntek, három aranyat adtak az asszonynak.

Kocsira ültek. Elindultak. Kértek a nyílt útra.

A bujtár azt mondta: Vigyázzanak. Ha kiérünk a pusztára, mögtámadhatnak minket.

Ha lúnek, lüvünk mi is.

A bujtár más úton akart mönni, de igön buckás volt a pusztá, így csak visszatért a szabadkai útra. Mikor a buckák közül kiért a kocsi, az egyik ló fölbukott.

Engöm möglúttek – kiáltott az egyik tiszt.

A bujtár leugrott a kocsirul és elszaladt.

A tisztöket mind agyonlövöldözték, a kincsöt, amit egy nagy ládában tartottak, magukkal vitték. Utána való napokban tanáltak a halottakra az útonjárók. Eltemették őket.

A tisztök hozzátartozói, valami gazdag grófi családok, kérték Szeged városát, hogy a pénzükön emlékököt állítsanak oda, ahun a gróffiak halála esött. Akkor ültették a tölgyfákat, Bélteki Antal ültette mind a tizenkettőt... A számadókat aztán nyomaszták, el is ítélték mind a kettőt, de a bujtárt nem büntették mög.

Eddig a történet, s megkapó, ahogy öreg Fodor János még azt mondja: „Mikor arra legeltettem, mindég vigyáztam, hogy a jószág ne dörgölözzön a fákhöz, ne tögyön kárt bennük.”

4.

„Mikor a várost elvitte a víz, a család kimenekült ide a tanyavilágba, aztán széjjel-szóródtak – idézte föl elődei sorsát a 76 éves Komócsin György. – Az én apám huszonöt éves löhetött. Tíz hold földet fogott Nagyistvánban, ott kezdött új életöt. Első felesége möghalt, tőle maradt két mustohatestvérünk. A második asszony, anyánk fél hold szöllöt örökölt Arankahögyben (...) A tíz hold bizony nagyon vékonyan adott, fele részben csak kaszálónak használtuk. Jó sömlyék volt, legalább három tehenünk mindég legelt rajta. Tejben nem volt hiány, de köllött is, mert nyolcan voltunk testvérök.”

Apja barkácsoló volt, ahogy a szegedi tanyákon mondják: kocamestör. Ügyeskezü, de képesítés nélkül dolgozó parasztembertől sajátította el a munkafogásokat. Házat épített, kemencét, ajtót, ablakot készített, nádtetőt javított, mindent megcsinált, amit az akkori, iparjogosítványos ács-, kőművesmesterek tudtak, csak náluk olcsóbban dolgozott. Fia örökölte hajlamát, de mielőtt belenevelődött volna a mesterségbe, kispásztornak szegőd-

tették. Nyolcéves volt, amikor tanítója beajánlotta egy szentmihályteleki gazdaságba. Az első két esztendőben csak nyáron dolgozott, utána éves *kisbéres* lett: tehenekre, csikókra, birkákra, ludakra kellett ügyelnie. A jószágok mellett kezdett farigcsálni, mindenfélét kifaragott, amit maga körül látott. Akkor készítette magának az első citerát is. Hat évig béreskedett Szentmihályon, utána apja hazavitte és befogta segítségnek. Eleinte vályogot hordott, majd beletanult – bátyjával és öccsével együtt – a házépítés munkáiba. Ha szükség volt rá, napszámosokat fogadtak. Úgy mondja: kulcsátadásig minden munkát elvégeztek. Ezzel keresték meg a család évi kenyerét.

Legénykorában elhívták *csutriba* muzsikálni. A tanyai házibálát ősszel és télen benn a házban, nyáron a szabad ég alatt tartották. „Kerestünk jó gyöpet, ott mulattunk, úgy mondtuk: gyöprugi. Kivadult a fű, annyit táncoltunk. Volt egy tánc, amit de szeretettünk mindnyájan: két lépés egyik oldalt, két lépés másik oldalt, aztán szépen mögröszkettetni. Csak napáldozatig mulattunk, mert a lányoknak haza köllött érni napáldozatra. Különbön az apjuk elővötte az istrángot...”

Amikor elérkezett az ideje, Komócsin Gyura parasztleány szóló Vőneki sógorának, mostohanénje férjének: „Komendáljon neköm egy lánt.” – „Akar kettőt is” – vágta rá a sógor. „A Vőneki sógor röndös embör vót. Szép szölleje, gazdasága... igön jó bírálata, véleménye a világon mindönrül. Egy este beállítottunk a lányos házhon: Vőneki sógor, a mustohanéném mög én.”

Amikor ideér a történettel, az asszony közbeszól: „Áljál mög embör! Innen most mán én mondom! – Odavoltam éppen paprikát hasítani. Voltunk vagy tizennyolcan hasító-lányok. Egy rokonunknak dógoztunk, úgy hitták: Bálint Mátyás. Javában hasítunk. Egyször csak odaállít az öcsém, a Miska. Félrehív, azt mondja: Gyere haza Pösze, mert Vőneki sógorék hoztak egy legényt! Én jó gyorsan olyat tanáltam mondani... Hogy hozták? Gyűjjön a lábán! Persze azért siettem hazafele. Kíváncsi vótam. Odabe gyorsan mögmosakodtam, másik ruhát kaptam magamra, aztán bemöntem a szobába.

Hotak egy üveg bort. Alig bírtam a dugóját kivönni, de azért kivöttem öleg gyorsan. Pedig akkor még nem is tudtam, mit jelönt ez. A népek ilyenkor azt nézik, ki milyen gyorsan vöszí ki a dugót. Ha nem öleg gyorsan, sose lösz belöle élelmetös asszony, nem lösz ügyes mönyecske. Babonaság!

Soká beszélgettünk aztán. Elmondták, miért gyüttek. Édösapám azt mondta, nem ád. No, avval elmöntek... Akkó én huszonegy éves vótam. Mikó lecsillapodott az eset, akkó izentem a Vőneki sógortul, hogy ha tetszök neki, gyűjjön vissza. Aztán csak tetszöttem, mert vissza is gyütt.”

A lánykérést és ami utána történt, már Bálint Erzsébet mondta el. 1925-ben házasodtak. *„A Vittus nénémnek, az embör mustohanénjinek vöttem egy szép fejrevaló kendőt, a Vőneki sógornak mög egy szép zsebkendőt ajándékba a komendálásért. Azóta az én embörömmel együtt üssük-verjük a világot.”*

*

Bálint Erzsébet apai nagyapja Dobó Antal alsótanyai nagygazda juhásza volt. Családjával a gazdának a *birkejáráson* épített juhászházában lakott. Három fia közül a legkisebbik, Pál is Dobó gazdánál dolgozott, és amikor megnősült, a gazda 12 hold földet adott neki haszonbéres művelésre. Bálint Erzsébet az apjára maradt juhászházban született 1901-ben. Emlékezetes élménye, hogy 1912-ben a bányászati Egyházaskéren dolgozott apja mellett mint *marokszödő*. *„Öt kaszás, öt marokszödő két hétig aratott egyhuzamban – emlékezik. – Nagyon szép búzák voltak, de sokszor sírva húztam a bögőt (a nagygerelyét) az agyagos, sáros tallón.”*

A világháború éveiben az asszonyoknak és az időseknek kellett a paraszti gazdaság férfimunkáit végezniük, s ezalatt többször a serdülő lánykát hívták *tanyásnak*. *„Öt kicsi gyerekre mostam, főztem, a kenyeret is én sütöttem, pedig még kislány voltam magam is.”*

Az esküvő után a *nagyistváni* tanyán, férje szüleinél laktak. Egy év múlva Komócsin György és felesége megvált a szülők házától, és mivel földjük nem volt, *lakónak* szegődött Pálinkás József csorvai nagygazda királyhalmi, *kissori* tanyájára. *„Úgy kerültünk össze, szinte pöndölben. Ők nyolcan vótak testvérök, mink öten. Nem róhattuk föl a szülőknak, hogy nem tudtak adni.”* Harmados részesedésért művelték a gazda földjét, a gabonát tizedik részért aratták, két hold szőlő megmunkálásáért természetben, rozssal fizetett a gazda. Két esztendő után a gazdának szüksége volt a tanyára, mert a fia megnősült, s akkor – 1928-ban – költöztek Dobó Ferenc nagygazda egyik tanyájára, ahol a *kovácsházban* kaptak lakást. Egy épületben laktak a kovácsmesterrel, aki a nagygazda ígás fogatait, gazdasági eszközeit javította, újakat készített és másoknak is dolgozott. Komócsin György ott kezdett bognármunkát végezni. *„Azelőtt is faragtam, bátyám is kontár vót, ellestem. Ad-dig próbálgattam, amíg nem sikerült.”* Hamarosan annyi munkája volt, hogy egyedül nem győzte, ezért segédet fogadott. Ennek az lett a következménye, hogy kontárkodás miatt az iparhatóságnál följelentették. Szécsy György alsótanyai igazgató-tanító, aki afféle *„szárazügyvéd”*-ként intézte a tanyaiak ügyes-bajos dolgait, kieszközölte, hogy mestervizsgát tehessen. Komócsin György tanyai *kocamestör* 1938-ban, negyvenévesen tett mestervizsgát Szegeden. Attól fogva iparendéellyel bognárkodott, inast fogadott, új kocsikat is készített.

A lakásért évente száz pengőt fizettek, és tartoztak rendszeresen gondozni: tapasztani, meszelní a házat. Feles baromfitartásuk volt és harmados földet műveltek. Bálint Erzsébet mint *élelmetős* asszony, sok csirkét, libát, pulykát nevelt, ami temérdek vesződéssel járt, de hasznot hozott a gazdának is, a lakónak is. Pár évvel azután, hogy a Dobó-tanyára költöztek, eljárt segítségnek egy szakácsasszony mellé, aki tanyai lakodalmakban húsleveszt főzött. Rövid idő alatt elismert szakácsasszony lett. Férje hamiskásan mosolyog: *„Az asszony elörökölte a tudományt.”*

„Akkor hetven-nyolcvan személyős lakodalmak voltak. Manapság négy-ötszáz, némöly helyön hatszáz möghívott is van.” Mindig szerette a társaságot, a multságokat, 73. életévében is elment lakodalmi levest főzni, amikor hívták. Az utóbbi időben egy fiatalabb

asszonnyal együtt vállalta a főzést, aki segített és átadhatta neki tudását. Legnagyobb öröme, amikor a lagzisok dicséretét hallja: „Bözsi néni, de jó ez a leves!”

„Szögény lány vótam, de sose éreztem magam rosszabbnak a többitől. Nagyon sokat dőgoztam, de benne vótam mindönféle vidámságban is (...). Tavalý, mikó mögfőztük az ételt, fehér ruhával bepólyáztuk a kezünket. Azt mondtuk, hogy föltörte a főzőkanál, mikó kavartuk a lakodalmi kását. Sírtunk-ríttunk, így kértük a kásapénzt.”

Komócsin György kiváló citerakészítő és tamburás volt. A hangszer ugyan rendszerint citerának nevezi, ám aki a száraz fára erősített húrokat pengeti, az *tamburás*. Suttóó gyermekként már csutribálban tamburált. Hívták disznótorba, lakodalmakba is. „Csak szóltak a népek, ha erre vagy arra az alkalomra jó tamburás köllött, elmöntem. Mindég csak egyedül muzsikáltam. Hogy vidámabb lögyön a mulatság, közben ilyenöket mondtam: Adjon Isten háláistent, sok húst, kevés káposztát, kövér kisgyerököt.”

„Disznótorban javában tartott a mulatság, mikor mulatós legényök érkeztek. Mögkínálták őket, ittak, danoltak. Egyször rázendítöttek a vendégök: Ássad Tamás, kapard Balázs, Lörinc a vendég! Ez volt a jel. A kintiek akkor kiásták a fal alját, a kamrából teknyöstül elvitték a disznóegyemást... Ilyen betyárságokat csináltak”

Amikor Bálint Erzsébet szülei gondozásra szorultak, a házaspár odaköltözött hozzájuk, az egykori juhászházba. Szülei az ötvenes években meghaltak, lánya családja Kübekházán lakott, így az idős emberpár egyedül élt a nádtetőő öreg tanyában. Egyedül, de nem magányosan. Az ember új citerákat készített, szerszámokat barkácsolt, az asszony a lakodalmi főzésben lelte örömét. Lányuk hívta őket Kübekre, de nem mentek. Nem akartak mozdulni. Úgy egymáshoz tartoztak, mint csizma a párjához.

*

Öt életút: három férfi és két eggyé forrt ember- és asszonysors. Mind egyedi, de mind-egyikben a „szegediség” egynéhány sajátos jegye sejlik elő. Ujvári Lajos a Szegedhez még szoros szálakkal kötődő tartozéktanyák, Katona *Kisgazda* József a várostól távolra szakadt farmtanyák saját közösséggé formálódó lakóinak életmódját idézte. Fodor János gulyás a fogyó legelőkről a városi földbérletre menekülő, ott megkapaszkodó kisparaszt ropant erőfeszítéseit villantotta föl, a Komócsin házaspár élete pedig a „célszerű szegény emberek” Tömörkény novelláiban megörökített világára emlékeztet. A Rózsa Sándor-monda és a 48-as honvédtisztek meggyilkolásának históriája példázza talán leginkább, milyen mély az emlékezet kútja. Mindannyiuk emlékezete – akár a messzi hegyekből az Alföldre hömpölygő Tisza vize – a „szájrul-szájra” hagyományozódó műveltség csiszolt kavicsdarabkáit s homokszemeit görgeti elénk.